

MAKARSKA I PRIMORJE U RADOVIMA DR. SC. STANKA PIPLOVIĆA

UDK: 008-05Piplović,S.
908(497.583Makarska)
Primljeno: 27. studenog 2022.

LJUBOMIR URLIĆ
Arh. atelier Urlić
Kralja P. Krešimira IV. 20
21300 Makarska, HR

Uvidom u dostupne izvore (zbornici, časopisi, knjige sažetaka, periodika) sagledan je kontinuitet bavljenja temama iz prošlosti Makarske i Primorja, izložen u ovom prikazu.

Ključne riječi: Makarska, Primorje, franjevci, gradnje, razvitak

Gospodina Stanka Piplovića upoznao sam sredinom devedesetih godina prošloga stoljeća. Bilo je to u Makarskoj prigodom predavljanja muzejskog časopisa *Makarsko primorje 2* u kojemu je objavljen njegov rad „Javne gradnje u Makarskom kotaru tijekom XIX. stoljeća”. Otada smo se relativno često susretali, osobito nakon mog prelaska u Split na rad u Županijskom zavodu za prostorno uređenje. Susreti su najčešće bili u ostakljenom dijelu kafića „Semafor”, a teme razgovora: struka, graditeljsko nasljeđe, žal za Urbanističkim zavodom Dalmacije te njegov uistinu impozantan rad kako po opsegu tako i po širini interesa.

Višegodišnji rad rezultirao je vrijednim postignućima, a godina 2023. okrugla je obljetnica. Navršilo se, naime, ravno trideset godina od objave prvoga rada s tematikom iz ovoga kraja, a tiče se spomenika fra Andriji Kačiću Miošiću u Makarskoj, objavljenog u zborniku “Kačić”, 1993.

U razdoblju nakon toga autor je proveo niz istraživanja, obradio različite teme, prikladno predstavljene, najčešće u obliku članaka i predavanja, ali i na

druge načine, sve u namjeri da rasvijetli i približi javnosti dio prošlosti ovoga kraja. Prostor gotovo cijeloga Makarskog primorja, gradnje i naselja predmetom su njegova zanimanja i istraživačkog interesa. Kako bi rad i postignuća bili što preglednije predstavljeni, izdvojeni su na sljedeći način i to:

- izlaganja na znanstvenim skupovima,
- članci u zbornicima, časopisima, knjigama sažetaka, periodici,
- urednički posao, recenzije,
- predavanja.

1. ZNANSTVENI SKUPOVI

1.1. "Gornje Makarsko primorje", skup održan u Gradcu 26. i 27. rujna 1996., izlaganje pod naslovom: "Razvoj Gradca u XIX. stoljeću";

1.2. "Don Kažimir Ljubić, život i djelo", skup održan u Makarskoj 23. listopada 1997., izlaganje pod naslovom: "Iz dopisivanja don Kažimira Ljubića";

1.3. "Arheološka istraživanja na makarskom i omiškom području", skup održan u Makarskoj 7. – 10. listopada 1998., izlaganje pod naslovom: "Kako je otkriven mauzolej hrvatskih vladara u Solinu";

1.4. "Petstota obljetnica franjevačkog samostana u Makarskoj", skup održan u Makarskoj 18. i 19. listopada 2002., izlaganje pod naslovom: "Novije gradnje i uređenje Franjevačkog samostana u Makarskoj";

1.5. "Kuga u Makarskom primorju 1815.", skup održan u Makarskoj 2. – 4. prosinca 2015., izlaganje pod naslovom: "Kužna pošast u Dalmaciji početkom XIX. stoljeća".

2. ČLANCI

- Zbornik "Kačić":

2.1. "Ivan Rendić i spomenik fra Andriji Kačiću Miošiću u Makarskoj", Kačić, 1993., br. 25, 121-134. U ovom radu autor daje širu sliku nastanka ideje i prijedloga za podizanje spomenika fra Andriji Kačiću Miošiću, "starcu Milovanu" (1704. – 1760.). Precizno detektira narodno raspoloženje, kako običnog puka, tako intelektualaca, umjetnika, političara, sve u duhu domoljubnog zanosa. Na tom tragu pokrenuta je inicijativa o prikupljanju sredstava s izuzetno velikim odazivom.

Izabran je kipar Ivan Rendić, vrlo popularan, koji se također nadahnjivao u romantičarskom duhu starinom i poviješću naroda upravo iz djela Kačićeva.

Ne samo Makarska i primorje, već i cijela Dalmacija i trojedna kraljevina bili su u znaku patriotskog ozračja iščekujući otkriće spomenika. Dana 26. kolovoza 1890., na središnjem trgu ispred katedrale sv. Marka, spomenik je, uz veličanstveno slavlje, otkriven. Gosti i uzvanici stigli su iz svih krajeva Domo-vine. No, Rendić nije došao u znak protesta što vlast nije dopustila postaviti na postolju mozaik s grbovima slavenskih zemalja uz obrazloženje da je to veličanje panslavizma. Taj je mozaik ipak postavljen 1920. godine u sasvim drugom političkom kontekstu. O važnosti ovoga spomenika govori i to da je samo godinu dana poslije njegov odljev postavljen u Zagrebu. Rendić je autor niza spomenika u javnom prostoru, većinom na visokom, naglašeno kićenom postolju što utječe na jasnoću i izražajnost realistički urađene spomeničke skulpture. Među njegovim su djelima i spomenici Ivanu Gunduliću i Petru Preradoviću, ali smatra se da je Kačićev spomenik među najzrelijim njegovim ostvarenjima, ocjenjuje autor.

2.2. “Novije gradnje i uređenja Franjevačkog samostana u Makarskoj”, Kačić, 2004.-2006., br. 36/38., 545-570. Precizno navodeći novije gradnje u sklopu samostana, autor počinje gradnjom južnog krila novog klaustura, 1886. godine. Nakon toga obavljaju se preinake i nadogradnja postojećih sadržaja radi potreba bogoslovije. Pripreme za nadogradnju samostana i gradnju novog krila počele su 1905. godine. Projekt iz 1909. predviđa podizanje kata na južnom krilu, te novogradnju s južne strane, prema moru, a novu crkvu u istočnom dijelu kompleksa. Radovi na nadogradnji južnog krila i na novoj gradnji završeni su 1911. dok je gradnja nove crkve započela 1930., a završena 1940. godine s uređenjem okoliša. Autor stoga zaključuje da su druga polovica 19. stoljeća i prva desetljeća 20. stoljeća bili vrijeme intenzivne gradnje i širenja Franjevačkog samostana u Makarskoj.

- Zbornik “Hrvatski rasadnik”:

2.3. “Razvoj Gradca u XIX. stoljeću”, Zbornik članaka znanstvenog skupa Gornje Makarsko primorje, Zagreb 1999., 193-203. U ovom radu autor analizira naselje Gradac tijekom 19. stoljeća, kroz sljedeće odrednice: upravna i politička pripadnost; izgradnja i popravci crkvenih objekata; rješavanje pitanja osnovnog školstva, gradnja škole; uređenje, popravci i izgradnja luke; izgradnja vodovoda i opskrba pitkom vodom; radovi na popravcima i poboljšanju stanja putova. U prvoj polovici 19. stoljeća katastarska općina Gradac dio je distrikta Makarska unutar okružja Split. Godine 1884. Gradac je postao središte Op-

ćine koja je obuhvaćala i naselja: Drvenik, Zaostrog, Podaca, Brist i Baćina, nazvane Gornje primorje. Krajem 19. stoljeća u Gradcu je prisutan određen broj upravnih tijela općinske razine, ali i neke državne ispostave. Smještene su bile u novoj namjesnoj zgradi koja je trajala do kraja Drugoga svjetskog rata. Pored službi općinske uprave, u to su vrijeme u Gradcu djelovali katolička župa, muška osnovna škola, mjesni poštanski ured, brodska i lučka stanica te odjel broskog saniteta. Bili su tu i porezni ured te postaja žandarmerije. Sve je to pratila i stambena izgradnja i porast broja stanovnika. U konačnici doprinijelo je razvoju mjesta, porastu životnog standarda i formiranju urbane fizionomije naselja, zaključuje autor.

- "Makarski zbornik 3.":

2.4. "Iz korespondencije Kažimira Ljubića", Zbornik "Don Kažimir Ljubić, 1835. – 1897., život i djelo", Makarska 1998., 163-204. Autor donosi izvorni tekst 22 do tada neobjavljena pisma iz korespondencije don Kažimira Ljubića. Od toga uputio ih je 16 dr. A. Trumbiću, nekoliko pisama zastupnicima u Pokrajinskom vijeću u Zadru, dok u jednom Ljubić daje kritički osvrt na upravljanje makarskom općinom od strane kotarskog tajnika B. Polettija. U uvodnom tekstu autor daje jasan prikaz političke situacije u Dalmaciji krajem druge polovice 19. stoljeća. Pozicionira mjesto i ulogu Stranke prava u tim previranjima, te krizu i rascjep Stranke u kojoj je aktivno sudjelovao i Ljubić. Zaključno konstatira da je Makarska tih godina bila žarište hrvatske misli u Dalmaciji, a don K. Ljubić jedna od ključnih osoba koja je dala značajan doprinos na društvenom (političkom), prosvjetiteljskom i spisateljskom polju.

- Muzejski časopis "Makarsko primorje":

2.5. "Javne gradnje u Makarskoj općini tijekom XIX stoljeća", Makarsko primorje, 1995., br. 2, 155-167. Autor ukazuje na važnost 19. stoljeća, s obzirom na graditeljsku aktivnost, osobito javne gradnje u Makarskoj i naseljima makarske općine. Nakon pada Venecije (1797.) i izmjena austrijske pa francuske i ponovno austrijske vlasti, Dalmacija, pa tako i makarska općina bila je zapuštena i u lošem stanju. Takvo je stanje potrajalo nekoliko desetljeća što je u znatnoj mjeri i posljedica epidemije kuge, a potom i velike gladi. Tek u drugoj polovici 19. stoljeća, ističe autor, postupno je pokrenuta gospodarska aktivnost. To je pratila gradnja javnih zgrada, cesta, urešenje obale, regulacija bujica. Kako se približavao kraj stoljeća, ta je aktivnost rasla. U Makarskoj su

pokrenuti i manji gospodarski pogoni. Osobita je pažnja poklonjena vjerskim objektima. U svim naseljima makarske općine grade se ili popravljaju crkve i župne kuće te školske zgrade. Autor konstatira da je sve to bilo popraćeno i porastom životnog standarda, grad Makarska poprima urbanu fizionomiju, a naselja uzduž Primorja određeni stupanj prostornog uređenja.

2.6. "Izgradnja luka u Makarskome kotaru tijekom XIX. stoljeća", Makarsko primorje, 1997., br. 3, 59-78. Autor detaljno prikazuje tijek izgradnja luka i svih lučkih radova s detaljnim opisima naselja u makarskom kotaru, na obalnom potezu od općine Brela do Baćine, na temelju priloženih katastarskih planova (8 priloga) za svako naselje i sustavno obrađene periodike. S obzirom na nepostojanje većih naselja i slabu izgrađenost luka, Državna je uprava u razmatranom razdoblju planski započela s radovima radi unapređenja pomorskog prometa. U svom istraživanju autor najveću pozornost pridaje gradu Makarskoj kao upravnom, gospodarskom, kulturnom i prometnom središtu Makarskog kotara.

2.7. "Posjedi franjevačkog samostana u Makarskoj u XVIII. stoljeću", Makarsko primorje, 1999., br. 4, 65-75. Autor je detaljno proučio knjigu "Katastar posjeda franjevačkog samostana Sv. Marije u Makarskoj", sastavljene 1767. godine od strane Petra Kurira, mjernika iz Splita. Posjedi franjevacu u Makarskoj nastali su dijelom otkupom za vrijeme turske vlasti, a dijelom darivanjem vjernika za spas duše. Nakon uspostave vlasti Venecije i potvrde prava na ove posjede, franjevci su odlučili napraviti cjelovit inventar svojih nekretnina iz dva razloga: da imaju čvrst dolaz vlasništva i da mogu voditi i nadzirati gospodarstvo. Zemlju su obrađivali koloni. Posjedi franjevacu bili su u Makarskoj, Makru, Velikom Brdu, Kotišini i Tučepima. Godine 1791., Kurir je ponovno pozvan da provjeri stanje na terenu i katastru, te je utvrdio manja odstupanja. Autor kritički zaključuje da je u dobro urađenom katastru s vremenom dopisivano i crtano od nestručne ruke te je izgubio na preglednosti, a time polako i na upotrebljivosti. Danas ima prvenstveno znanstvenu i kulturološku vrijednost.

2.8. "Nastanak i formiranje Baške Vode", Makarsko primorje, 2000., br. 5, 139-148. Autor kroz analizu arhivske građe i periodike analizira društvene okolnosti nastanka naselja Baška Voda, njegovu prostornu organizaciju i fizičke promjene tijekom 19. stoljeća. Pravilno zaključuje da je Baška Voda imala značajnu ulogu u gospodarstvu i robnoj razmjeni na lokalnoj razini čemu je naravno pridonijelo uređenje luke i uvođenje parobrodarskih linija.

2.9. "Cesta baruna Rodića", Makarsko primorje, 2003., br. 6, 121-129. U svom bavljenju gradnjom cesta u Dalmaciji autor u ovom radu razmatra pripreme i gradnju ceste od Makarske, preko Biokova prema Vrgorcu, nazvane po barunu Gabrieleu Rodiću (1812. – 1890.), namjesniku za Dalmaciju od 1869. do 1881. Ova je prometnica, pored gospodarske, imala i vojno-stratešku ulogu, jer je predstavljala pravac kretanja 1878., pri okupaciji Bosne koja je bila pod vlašću Osmanlija. Radovi su počeli 1876., a 1878. završena je dionica do sela Kozica, gradnja je bila zahtjevna zbog teškog planinskog terena. Autor konstatira da je cesta u gospodarskom smislu omogućila živ promet između Makarske i unutrašnjosti, ali gradnjom drugih cestovnih pravaca gubi na važnosti.

3. SAŽECI, PERIODIKA

3.1. „Kako je otkriven mauzolej hrvatskih kraljeva u Solinu”, Hrvatsko arheološko društvo, Obavijesti (XXX), br. 2, svibanj-kolovoz, Zagreb 1998., 14-15. U prvom redu autor navodi neke starije izvore (Toma Arhiđakon) koji upućuju na crkve sv. Marije i sv. Stjepana kao moguće mauzoleje, ali bez saznanja gdje su locirane. Godine 1896., na Gospinu otoku na rijeci Jadro u Solinu, počeli su iskopi za temelje novog zvonika župne crkve. Međutim, otkriveni su starinski zidovi o čemu su obaviješteni nadležni stručnjaci. Radovi su stali. Nastavljeni su dvije godine kasnije i u roku od nekoliko dana otkriveni su u atriju trobrodne bazilike ulomci kamenog sarkofaga s natpisom. Ovo je bilo prvorazredno otkriće don Frane Bulića, jer je utvrđeno da je tu pokopana 976. godine kraljica Jelena, žena kralja Mihajla i majka kralja Stjepana. Nakon ovoga otkrića, uočava autor, ostale su određene dvojbe i nedoumice, a na znanosti je da postupno daje odgovore na otvorena pitanja.

3.2. „Novije gradnje i uređenja franjevačkog samostana u Makarskoj”, knjiga sažetaka sa skupa: "Prošlost i djelovanje, petstota obljetnica franjevačkog samostana u Makarskoj", Makarska, listopad 2002., 42-43.

3.3. „Kužna pošast u Dalmaciji početkom 19. st.", knjiga sažetaka sa skupa: "Kuga u Makarskoj i Primorju 1815.", Makarska, 2.-4. prosinca 2015., 23-24. Autor ističe da se bolest pojavila u Bosni, pa preko Opuzena stigla do Makarske i okolice u proljeće 1815., na što vlasti reagiraju odlučnim mjerama radi suzbijanja epidemije. Voditelj je A. Frarri, liječnik iz Splita, a P. Pekota, inženjer iz Zadra, gradi dva lazareta, jedan za raskuživanje zaražene robe, a drugi u Baškoj Vodi gdje su smješteni preživjeli odnosno izolirani zaraženi građani,

pa je bolest ubrzo svladana. Međutim, stigla je već i do Splita, ali je energičnim mjerama i tu spriječeno da bolest uhvati većeg maha. Bilo je slučajeva u okolici Imotskog i Vrgorca, te na Pelješcu, dok su u Dubrovniku mjere poduzete unaprijed pa zaraze nije bilo. Autor zaključuje da je to bila zadnja epidemija kuge u Dalmaciji, ali su mjere predostrožnosti bile na snazi još neko vrijeme.

3.4. "Makarsko groblje trpi još samo manje intervencije", tjednik "Makarska kronika", br. 18 (15. 4. 2003.), 19-20. U tjedniku "Makarska kronika" u broju 18, glavna je tema bila groblja u naseljima Makarskog primorja. S tim u vezi, dr. sc. S. Piplović dao je ekspertno mišljenje o makarskom groblju. Groblje je osnovano 1830., "daleko" od grada prema istoku. Mišljenje je zatraženo jer se namjeravalo staro groblje proširiti na tri strane, osim južne. U svojoj analizi i stručnom vrednovanju prostora groblja, dr. sc. Piplović navodi da svojim položajem i vrijednim spomenicima iz 19. i 20. stoljeća, ovo groblje predstavlja vrijedno ostvarenje za koje je vezana najintimnija memorija grada. Nakon opsežne elaboracije, zaključuje da bi svako proširenje i radikalnije promjene izgleda značile uništenje povijesne cjeline. Njegov je prijedlog da groblje treba sačuvati u sadašnjem stanju, uz eventualne manje intervencije koje neće ugroziti njegova obilježja i odnos prema neposrednom prirodnom okolišu (kao što je poznato, groblje je ipak prošireno, op. a.).

4. UREĐIVANJE KNJIGA, RECENZIJE

4.1. Miroslav Ujdurović: "Stanovništvo Makarskog primorja od 15. do 19. stoljeća", Gradac, 2002.

Urednik: Stanko Piplović

Recenzenti: akademik dr. sc. Petar Šimunović

dr. sc. Stanko Piplović

Napomena: Knjiga je predstavljena u vijećnici grada Makarske 27. studenoga 2002. Uz sudjelovanje autora, predstavljači su bili: dr. sc. Stanko Piplović i dipl. ing. arh. Ljubomir Urlić.

5. PREDAVANJA

5.1. "1000 godina od spomena imena Austrija", predavanje (uz izložbu): dr. sc. Stanko Piplović, Gradski muzej Makarska, 2000. Organizator: Austrijski kulturni institut u Zagrebu.

ZAKLJUČNE NAPOMENE

Radovi, ovdje navedeni, kao okosnicu istraživanja imaju Makarsku i Primorje, osobito naselja: Makarsku, Bašku Vodu, Gradac, ali i luke uzduž Primorja. Međutim, dvije se jedinice među njima u bitnome razlikuju. To su: "Kako je otkriven mauzolej hrvatskih vladara u Solinu" i, druga, "1000 godina od spomena imena Austrija". Vidljivo je da se ne uklapaju u tematski krug Makarske i Primorja, a ipak su u popisu radova.

Razlozi su sljedeći: u Makarskoj je od 7. do 10. listopada 1998. održana godišnja skupština Hrvatskog arheološkog društva (HAD) i znanstveni skup "Arheološka istraživanja na makarskom i omiškom području", u čast 120. obljetnice osnutka Društva (1878. – 1998.). Taj događaj bio je posebna čast za Makarsku odnosno za Gradski muzej. Zbornik radova s toga skupa nije tiskan, nego tek crtice u "Obavijesti" HAD-a (godina XXX – broj 2) svibanj – kolovoz, Zagreb 1998. Smatrali smo primjerenim spomenuti vrijedno izlaganje dr. sc. S. Piplovića i time istaknuti njegovo sudjelovanje na skupu u Makarskoj.

U drugom slučaju: "1000 godina od spomena imena Austrija", putujuća izložba u organizaciji Austrijskog kulturnog instituta u Zagrebu, bila je postavljena u Gradskom muzeju u Makarskoj 2000. godine. Kao član Hrvatsko-austrijskog društva iz Splita, dr. sc. S. Piplović održao je prigodno predavanje o toj temi. Predavanje nije publicirano, no spomenuto je u ovom prikazu, jer smatramo da kontekst i okolnosti to dopuštaju. Navedeni primjeri su, dakle, s razlogom navedeni u ovom prikazu, premda su izvan tematskog kruga Makarske i Primorja. Ostali radovi u ovom popisu u cijelosti su na tragu osnovne postavke ovoga rada: Makarska i Primorje.

Ti radovi su, u cjelini gledajući, doprinos nastojanju da se rasvijetle određene sastavnice iz prošlosti ovoga kraja. U tom nastojanju, pored osobite akribije autora, zamjetan je njegov stručan interdiscipliniran pristup s pozicije arhitekta, urbanista i povjesničara. Važno je zapaziti i to da je pristup temi u kontekstu vremena i prostora, kao i okolnostima koje čine širu sliku određene teme koju iz povijesne perspektive autor nastoji rasvijetliti. Tim više što većina njegovih istraživanja predstavlja tek početak, a time i poticaj budućim istraživačima. Stoga su radovi o Makarskoj i Primorju dr. sc. S. Piplovića značajan prilog u sagledavanju povijesnih silnica na putu u prošlost ovoga kraja.